

V.FR

Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асослари

2025 йилда имтиҳонга тайёргарлик
учун ўқув-услубий қўлланма

Мундарижа

I. Умумий қоидалар	3
II. Дастурнинг мақсади ва унинг асосий бўлимлари	6
III. Имтиҳон формати	7
IV. Батафсил ўқув режаси ва ўқув мақсадлари	8

I. Умумий қоидалар

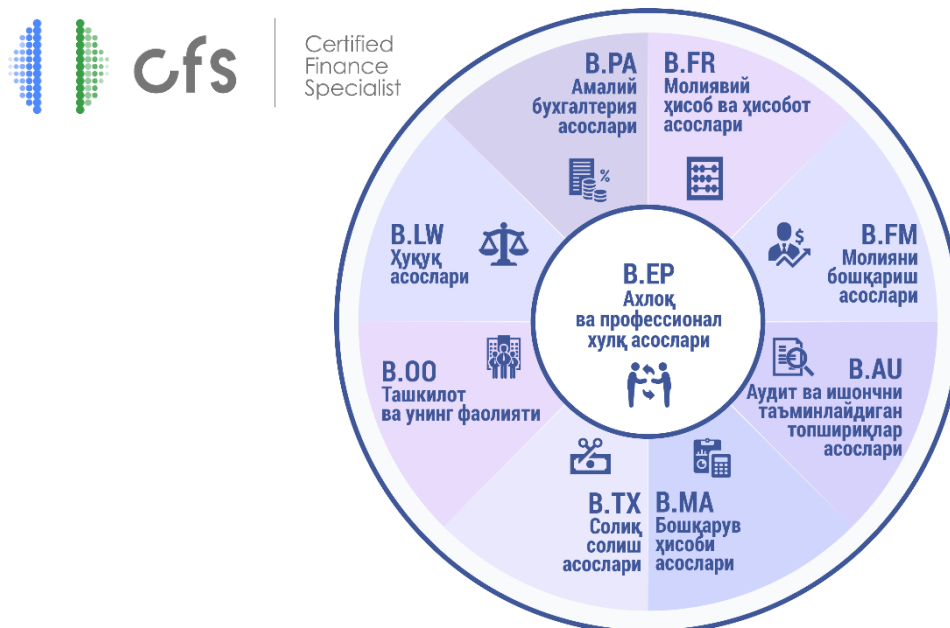
Ўзбекистон сертифициланган молия мутахассислари уюшмаси («ACFP») CFS - Certified Finance Specialist базавий малакаси доирасида B.FR Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асослари имтиҳонига тайёргарлик дастурини ишлаб чиқди.

CFS малакаси тузилиши

CFS базавий малакасини олиш учун номзод B.FR Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асосларидан ташқари, қуйидаги имтиҳонларни топшириши лозим:

- B.FM Молияни бошқариш асослари
- B.AU Аудит ва ишончни таъминлайдиган топшириқлар асослари
- B.MA Бошқарув ҳисоби асослари
- B.TX Солиқ солиш асослари
- B.OO Ташкилот ва унинг фаолияти
- B.LW Ҳуқуқ асослари
- B.PA Амалий бухгалтерия асослари

Шунингдек, «Ахлоқ ва профессионал ҳулқ асослари» (B.EP) курсидан ўтиш зарур.

ACFP малака даражалари тизими

ACFP малакалари тўртта изчил даража бўйича туркумланган:

- А даражаси (бошланғич)
- В даражаси (базавий)
- С даражаси (профессионал)
- D даражаси (илғор)

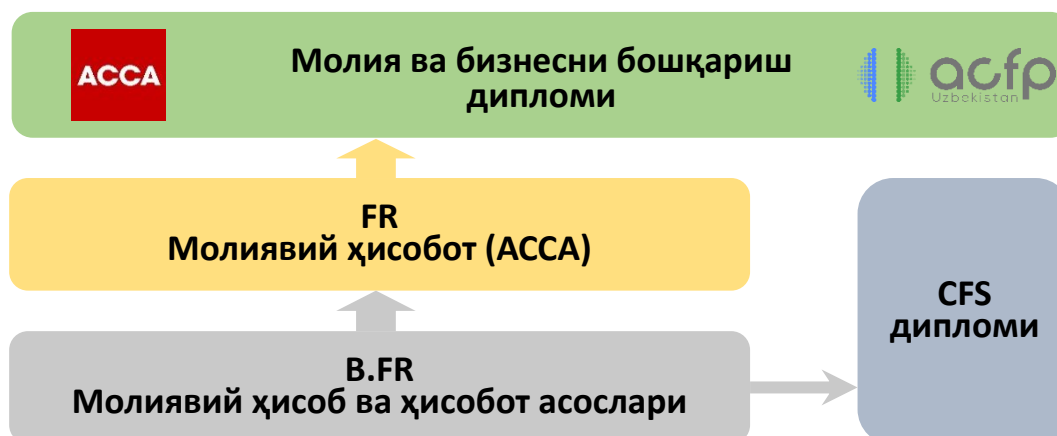

Ўқишни билим ва кўникмаларингизга мувофиқ келадиган даражадан бошлаш тавсия этилади. А даражасидан бошлаш мажбурий талаб эмас. Мас келадиган даражани танлаш ўз жорий малакаси ва профессионал тажрибасини мустақил ўзи баҳолашга асосланиши керак.

B.FR имтиҳонининг ACFP тизимидаги ўрни

B.FR имтиҳони молиявий ҳисоб ва ҳисоботни босқичма-босқич ўрганишнинг базавий (иккинчи) поғонаси ҳисобланади ва у қуйидагича топширилиши мумкин:

- CFS малакаси (B даражаси) доирасида мустақил имтиҳон сифатида;
- молиявий ҳисоботнинг мураккаброқ даражаларига (FR Молиявий ҳисобот (ACCA, F7) ва D.FR Стратегик молиявий ҳисобот) ўтишдан олдин зарур бўлган поғона сифатида;
- молиявий соҳада олий маълумотга эга бўлмаган, ACCA ва ACFP «Молия ва бизнесни бошқариш» халқаро дипломини олишни хоҳловчи шахслар учун мажбурий имтиҳон сифатида.

Таълим натижалари

B.FR имтиҳони номзодларга қуйидаги имкониятларни тақдим этади:

- молиявий ҳисобнинг фундаментал тамойиллари ва концепцияларини ўзлаштириш
- асосий хўжалик операцияларини акс эттиришнинг амалий кўникмаларига эга бўлиш
- молиявий ҳисоботнинг мураккаброқ жиҳатларини профессионал ва илғор даражада ўрганишга тайёргарлик кўриш

Молиявий ҳисоб ва ҳисобот бўйича базавий билим ва кўникмалар молия соҳаси мутахассисига қуйидагиларни амалга ошириш учун зарур:

- ташкилотнинг намунавий хўжалик операциялари ҳисобини юритиш
- МҲҲСнинг базавий талабларига мувофиқ молиявий ҳисоботнинг асосий шакллари тайёрлаш
- хўжалик операциялари ва уларнинг ҳисоботда акс эттирилиши ўртасидаги ўзаро боғлиқликни тушуниш
- молиявий ҳисоботнинг асосий элементларини тўғри таснифлаш ва баҳолаш
- ҳисоб ва ҳисоботдаги стандарт хатоларни аниқлаш
- молия хизматининг бошқа мутахассислари билан самарали ҳамкорлик қилиш

ACCA аккредитацияси

B.FR Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асослари имтиҳони дастури ACCA (Association of Chartered Certified Accountants) аккредитациясини олган. Бу шунинг англатадики:

- у ACCA «Молия ва бизнесни бошқаришга кириш» дипломидаги FA Молиявий ҳисоб фанининг камида 80% ига мос келади;
- ACFPнинг ўрта имтиҳони (B.OO, B.MA ва B.FR) муваффақиятли топширилганда талабага ACCA IFB имтиҳони ҳисобга олинади.

Ўқув юкламаси

B.FR «Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асослари» имтиҳонига тайёргарлик кўриш учун камида 180 соат талаб этилади:

Ўқув фаолияти тури	Академик соатлар сони
Онлайн-курс	70
Амалий машғулотлар	70
Мустақил иш	40
Жами	180

II. Дастурнинг мақсади ва унинг асосий бўлимлари

«Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асослари» фани бўйича имтиҳонга тайёргарлик дастурининг мақсади номолиявий сектордаги алоҳида ташкилотлар ва ташкилотлар гуруҳларининг активлари, мажбуриятлари, капитали, даромадлари ва харажатларининг асосий моддаларини ҳисобга олиш ва ҳисоботда акс эттириш кўникмаларини ўзлаштиришдан иборат.

Ушбу мақсадга эришиш учун дастур қуйидаги бўлимларни ўз ичига олган:

1. Молиявий ҳисобот ташқи фойдаланувчилар билан мулоқот механизми сифатида
2. Компаниянинг асосий операциялари ҳисоби
3. Молиявий ҳисоботни тайёрлаш жараёни
4. Молиявий ҳисоботни тўлиқ бўлмаган ёзувлар асосида тиклаш
5. Компаниялар гуруҳи учун ҳисоботни тайёрлаш тамойиллари
6. Молиявий ҳисоботнинг базавий таҳлили

Шу билан бирга, талабалардан базавий математик кўникмаларга эга эканликларини намойиш этиш талаб этилади, уларнинг баёни ўқув режасининг 7 бўлимида келтирилган.

Имтиҳонни муваффақиятли топширгандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- алоҳида компания учун МҲҲС асосидаги мураккаб бўлмаган қуйидаги молиявий ҳисоботларни тайёрлаш:
  - молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот,
  - фойда ва зарарлар ҳамда бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот,
  - капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот ва
  - пул маблағларининг ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот;
- компаниялар гуруҳи учун мураккаб бўлмаган қуйидаги молиявий ҳисоботларни тайёрлаш:
  - молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот ва
  - фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисобот.

Бундан ташқари, муваффақиятли талабалар алоҳида ташкилотларнинг молиявий аҳволи ва молиявий ҳолати динамикаси ҳақида хулосалар чиқара оладилар.

III. Имтиҳон формати

«Молиявий ҳисоб ва ҳисобот асослари» фани бўйича имтиҳон компьютерда топширилади. Имтиҳон давомийлиги – 2 соат. Имтиҳонда ҳар қандай материаллардан фойдаланиш тақиқланади.

Имтиҳон икки қисмдан иборат. А қисми тест форматидаги 35 та саволдан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири бир хил (2 баллдан) вазнга эга. А қисмининг умумий вазни 70 баллни ташкил қилади. А қисмидаги саволлар имтиҳон дастурининг ҳар қандай бўлимига тааллуқли бўлиши мумкин.

Имтиҳоннинг В қисми ҳар бири 15 баллик вазнга эга 2 та сценарийдан иборат. Сценарийларнинг ҳар бири тест форматидаги саволлар гуруҳи билан бирга берилади. Шу тариқа, В қисмининг умумий вазни 30 баллни ташкил қилади.

В қисмдаги иккита сценарийдан биринчиси алоҳида компания учун битта ёки бир нечта молиявий ҳисоботларни тайёрлашга бағишланган. Иккинчи сценарий консолидациялашган ҳисоботни тайёрлашга бағишланган. Сценарийга киритилган алоҳида саволлар 1 дан 4 баллгача вазнга эга бўлиши мумкин.

Имтиҳонда тўплаш мумкин бўлган энг юқори натижа 100 баллни ташкил этади. Ўтиш балли – 50 балл.

IV. Батафсил ўқув режаси ва ўқув мақсадлари

1-бўлим: Молиявий ҳисобот ташқи фойдаланувчилар билан мулоқот механизми сифатида

1.1 бўлинма: Ташқи фойдаланувчилар учун молиявий ҳисоботни тартибга солиш контексти

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. умумий мақсадлардаги молиявий ҳисоботнинг мақсадларини аниқлаш;
- B. ҳисоботнинг ташқи фойдаланувчилари асосий гуруҳларини санаб ўтиш ва уларнинг ахборотга оид эҳтиёжларини баён этиш;
- C. ташқи фойдаланувчилар учун ҳисоботни тайёрлаш бўйича масъулиятнинг ташкилот ичида тақсимланишини тушунтириш;
- D. ташқи фойдаланувчилар учун молиявий ҳисоботни тартибга солиш тузилмасини ҳам халқаро кўламда (МҲХС бўйича Кенгаш ва Стандартларни шарҳлаш бўйича Қўмита), ҳамда миллий кўламда (Ўзбекистон Республикаси Молия ва бандлик вазирлиги) баён этиш;
- E. МҲХСни ва «Кичик ва ўрта бизнес корхоналари учун МҲХС стандарти»ни таққослай олиш.

1.2 бўлинма: Ташқи фойдаланувчилар учун молиявий ҳисоботни тайёрлашнинг асосий тамойиллари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. фаолиятнинг ўзлуксизлиги тамойилини молиявий ҳисоботни тайёрлаш учун асосий тахмин сифатида белгилаш;
- B. молиявий ҳисобот элементларини «Молиявий ҳисоботнинг концептуал асослари»га мувофиқ аниқлаш;
- C. молиявий ахборотнинг сифат хусусиятларини асосий ва тўлдирувчи тавсифларга таснифлаган ҳолда «Молиявий ҳисоботнинг концептуал асослари»га мувофиқ аниқлаш.

2-бўлим: Компаниянинг асосий операциялари ҳисоби

2.1 бўлинма: МҲХС талабларига кўра захиралар ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. МҲХС / IAS 2 «Захиралар» талабларига мувофиқ захираларни аниқлаш;
- B. захираларнинг бошланғич қийматини шакллантириш тамойилларини тушунтириш;

- C. заҳиралар бўйича кредиторлик қарзини муддатидан олдин сўндирганлик учун чегирмаларни етказиб берувчиларнинг савдо чегирмаларидан фарқлаш;
- D. заҳираларнинг бошланғич қийматини махсус идентификациялаш, ўртача тортилган ва FIFO услублари билан ҳисоблаш;
- E. заҳираларни бошланғич баҳосини ҳисоблаш услубининг танлови фойдага ва молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда заҳиралар катталигига қандай таъсир кўрсатишини тушунтира билиш;
- F. ишлаб чиқариш компаниясида товарлар ҳаракатини ва заҳираларнинг бошланғич қийматини шакллантиришни (хомашё ва материаллардан тайёр маҳсулотгача) сўтларда қайд этиш;
- G. заҳираларни кейинги баҳоланишини бухгалтериянинг эҳтиёткорлик тамойилининг амалга оширилиши сифатида тушунтириш, бошланғич қийматни реализация қилишнинг соф қийматигача ҳисобдан чиқарилиши операциясини ҳисобда қайд этиш;
- H. етказиб берувчиларга тўловнинг турли схемаларида (олдиндан тўлов, дарҳол тўлов ёки қарзга сотиш) заҳиралар харидини қайд этиш;
- I. тўловнинг турли схемаларида харид қилинган заҳираларни қайтаришни ҳисоб тизимида қайд этиш;
- J. заҳиралар ҳаракатини ҳисобга олишда зарур бўлган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

2.2 бўлинма: МҲҲС / IFRS 15 «Харидорлар билан шартномалар бўйича тушум» талабларига мувофиқ тушум ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. МҲҲС / IFRS 15 «Тушум»га кўра тушумни аниқлаш;
- B. тушумни ҳисобга олишнинг 5 та қадамини санаб ўтиш;
- C. ўзгарувчан қоплаш суммаси сифатида ҳисобга олинувчи харидорларга берилган савдо чегирмаларини дебитор қарздорликни муддатидан аввал сўндирганлик учун чегирмалардан фарқлаш;
- D. агентлик сотувлар схемасида харидорлардан олинган суммаларни ва агент тушумини фарқлаш;
- E. харидорлар томонидан турлича тўлов схемаларида (олдиндан тўлов, дарҳол тўлов ёки қарзга сотишда) тушумни қайд этиш;
- F. сотувларнинг қайтарилишини, шунингдек, уларнинг эҳтимоллигидан келиб чиқиб сотувларнинг кутилаётган қайтарилишини қайд этиш;

G. тушум ҳисобини юритишда (жумладан, агентли сотувлар схемасида ҳам) талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш;

H. фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботда ва молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тан олиниши лозим бўлган суммаларни аниқлаган ҳолда, назоратни ўтказиш пайтида тушумни тан олиш тамойилини қўллаш (фақат назоратнинг бир вақтнинг ўзида ўтказилиши ҳолатлари учун);

I. фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботда ва молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тан олиниши лозим бўлган суммаларни аниқлаган ҳолда, давр мобайнида кўрсатилган хизматлар бўйича тушумни тан олиш тамойилини қўллаш (фақат буюртмачи хизмат орқали яратиладиган «актив»ни бир вақтнинг ўзида олиш ва уни истеъмол қилиши ҳолатлари учун).

2.3 бўлинма: МҲҲС талабларига мувофиқ қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) ҳисоби

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра ташкилот ҚҚС тўловчисига айланадиган мезонларни санаб ўтиш;

B. Ўзбекистон Республикасида қўлланиладиган ҚҚС ставкаларини санаб ўтиш;

C. ҚҚС билан сотиш ва харид қилиш операцияларини, шунингдек ҚҚС бўйича бюджет билан ҳисоб-китоб операцияларини ҳам журнал шаклида, ҳам бош китобдаги ҚҚС счётида қайд этиш;

D. ҚҚС ҳисобини юритишда талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

2.4 бўлинма: МҲҲС / IAS 16 «Асосий воситалар» талабларига мувофиқ асосий воситалар ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. МҲҲС / IAS 16 «Асосий воситалар»га кўра асосий воситаларни аниқлаш;

B. асосий воситаларнинг бошланғич қийматини шакллантириш тамойилларини тушунтириш;

C. бошланғич қиймат бўйича кейинги баҳолаш моделини тушунтириш;

D. амортизацияни ҳисоблаш усулини танлаш асосида мужассам бўлган тамойилларни тушунтириш;

E. фойдали хизмат муддати ва/ёки тугатиш қийматининг бошланғич баҳолари аҳамиятли даражада ўзгарганда уларни қайта кўриб чиқиш заруриятини тушунтириш;

F. исталган усулда амортизацияни ҳисоблашни қайд этиш;

- G. кейинги баҳолашнинг қайта баҳоланган қиймат моделини тушунтириш;
- H. ҳаққоний қийматни МҲҲС / IFRS 13 «Ҳаққоний қийматни баҳолаш»га мувофиқ аниқлаш;
- I. асосий воситаларни харид қилиш операцияларини қайд этиш;
- J. асосий восита бўйича қайта баҳолаш резервининг мавжудлигини ёки мавжуд эмаслигини ҳисобга олган ҳолда МҲҲС / IAS 16 «Асосий воситалар»да рухсат этилган иккала усулда қайта баҳолашни қайд этиш;
- K. бошланғич қиймат модели ҳамда қайта баҳоланган қиймат модели бўйича ҳисобга олинadиган асосий воситаларни ҳисобдан чиқаришдан фойда ёки зарарни ҳисоблаш;
- L. илгари қайта баҳоланган асосий воситанинг ҳисобдан чиқарилиши операциясини жамғарилган қайта баҳолаш резервини ўтказиш, шунингдек, жамғарилган қайта баҳолаш резервини ўтказмаслик орқали қайд қилиш ва ортиқча эскиришни ўтказишни акс эттириш учун капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботдан кўчирмани тайёрлаш;
- M. қайта баҳолаш натижасида ҳосил бўлган ортиқча эскириш суммасини ҳисоблаш ва ортиқча эскиришни ўтказишни акс эттириш учун капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботдан кўчирмани тайёрлаш;
- N. асосий воситани ҳисобдан чиқарилишини бир вақтнинг ўзида янги асосий воситани харид қилиш (трейд-ин) билан бирга қайд этиш ва ҳисобдан чиқариш бўйича фойда ёки зарарни ҳисоблаш;
- O. асосий воситаларнинг ҳисобини юритиш учун талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

2.5 бўлинма: МҲҲС / IAS 38 «Номоддий активлар» талабларига мувофиқ номоддий активлар ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. МҲҲС / IAS 38 «Номоддий активлар»га мувофиқ номоддий активларни аниқлаш;
- B. замонавий ташкилотда номоддий активларнинг асосий синфларини санаб ўтиш;
- C. номоддий активларнинг бошланғич қийматини шакллантириш тамойилларини тушунтириш;
- D. номоддий активларни бошланғич ва қайта баҳоланган қиймати бўйича кейинги баҳолаш моделларини тушунтириш;
- E. номоддий активларга нисбатан қайта баҳоланган қиймат бўйича ҳисоб моделини қўллашга нисбатан стандарт томонидан белгиланган чекловларни баён этиш;
- F. номоддий активларнинг амортизациясини ҳисоблаш асосида ётган ёндашувларни, шу жумладан, фойдали хизмат муддатини баҳолаш билан боғлиқ мураккабликларни тушунтириш;

G. тадқиқотларга ва тажриба-конструкторлик ишларига харажатларни аниқлаш ва улар ўртасидаги фарқни тушунтириш;

H. тадқиқотларга ва тажриба-конструкторлик ишларига харажатларни бош китобнинг счётларида қайд этиш;

I. номоддий активлар ҳисобини юритишда талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

2.6 бўлинма: МҲҲС / IAS 37 «Баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар» талабларига мувофиқ баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. МҲҲС / IAS 37 «Баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар»га мувофиқ баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активларни аниқлаш;

B. ўтмишдаги мажбуриятлар юклайдиган ҳодисаларни келажакда мажбуриятларни муқаррар бажаришга олиб келувчи ҳодисалар сифатида таърифлаш;

C. юридик мажбуриятларни амалиёт билан боғлиқ мажбуриятлар билан таққослаш;

D. ҳисоботда баҳоланган мажбуриятларни тан олиш тамойилларини ва уларни эксперт баҳоси услуби билан баҳолашни тушунтириш;

E. баҳоланган мажбуриятларни бош китобнинг счётларида бошланғич тан олинishiда ҳамда уларнинг баҳосини кейинчалик ўзгаришида қайд этиш;

F. шартли ва баҳоланган мажбуриятларни ўзаро таққослаш ва шартли мажбуриятларни ҳисоботда тан олишга оид ёндашувни тушунтириш;

G. шартли мажбуриятларни ва шартли активларни ўзаро таққослаш ва шартли активларни ҳисоботда олишга оид ёндашувни тушунтириш;

H. баҳоланган мажбуриятларнинг ҳисоби ва шартли мажбуриятларни ҳамда шартли активларни ҳисоботда акс эттириш бўйича талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

2.7 бўлинма: МҲҲС талабларига мувофиқ акциядорлик капитали ва қарзли молиялаштириш ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. МҲҲС / IAS 32 «Молиявий инструментлар: тақдим этиш»га кўра хусусий ва қарз капиталини фарқлаш;

В. оддий қарзлар ва купонли облигациялар бўйича фоиз харажатларини бир давр учун ёки пропорционал-вақтбай асосда даврнинг бир қисми учун ҳисоблашни ва сўндиришни қайд этиш (фақат самарали фоиз ставкаси купон ставкасига тенг бўлган ҳолда);

С. компаниянинг оддий ва имтиёзли акциялари ўртасидаги фарқларни тушунтириш;

Д. акциядорлик капитали ва эмиссион даромад счётларини фарқлаган ҳолда, компаниянинг оддий акциялари эмиссиясини дарҳол тўлов, олдиндан тўлов ва кечиктирилган тўлов билан қайд этиш;

Е. акцияларнинг бепул (бонусли) эмиссиясига таъриф бериш ва уни бош китобнинг счётларида қайд этиш;

Ғ. ҳуқуқларни чиқариш доирасидаги акциялар эмиссиясини бош китобнинг счётларида қайд этиш, ҳуқуқлар чиқарилишига таъриф бериш;

Г. оддий акциялар бўйича дивидендларни ҳисоблашни ва сўндиришни қайд этиш;

Н. акциядорлик капитали ва қарзли молиялаштириш ҳисобини юритишда талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

2.8 бўлинма: МҲХС / IFRS 9 «Молиявий инструментлар» талабларига мувофиқ дебитор қарздорликнинг қадрсизланиши ҳисобининг асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

А. дебитор қарздорликнинг қадрсизланишини ҳисобга олиш ва уни тиклаш операцияларини қайд этиш;

В. берилган ахборот асосида битта дебитор ҳамда дебиторлар гуруҳи учун дебитор қарздорликнинг қадрсизланиши суммасини ҳисоблаш;

С. дебитор қарздорликнинг қадрсизланиши бўйича бирламчи резервни ҳисобга олиш ва унинг кейинги ўзгаришлари операцияларини қайд этиш;

Д. дебитор қарздорликнинг қадрсизланиши бўйича резерв ўзгаришларининг давр учун фойдага ва молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботга таъсирини тушунтириш;

Е. дебитор қарздорликнинг қадрсизланиши бўйича резервнинг ҳисобини юритишда талаб этиладиган асосий бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини санаб ўтиш.

3-бўлим: Молиявий ҳисоботни тайёрлаш жараёни

3.1 бўлинма: Бизнеснинг операциялари тўғрисидаги ахборотни қайд этиш тизими

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. иккиёқлама ёзув тизимини, бухгалтерия тенгламасини ва бизнес тенгламасини тушунтириш;
- B. ҳисоб тизими тузилмасини тушунтириш, шунингдек, унинг таркибий модулларининг (харидлар китоби, сотувлар китоби ва ҳ. к.) вазифасини санаб ўтиш ва ўзаро боғлиқлигини тушунтириш;
- C. МХҲС тизимида сўтларнинг ягона режаси мавжуд эмаслигига қарамай, ташкилотнинг сўтлар режасининг вазифаси ва тузилишини тушунтириш;
- D. ҳисоб ахборотини қайд этиш тизимида қайдномалар ва журналларнинг ролини тушунтириш;
- E. журналдаги ўтказмаларни уларнинг таърифига кўра танлаш;
- F. ташкилотда нақд пул маблағлари айланмасини ҳисобга олиш тизимларини (шу жумладан камаймайдиган қолдиқли тизимни ҳисобга олган ҳолда) тушунтириш;
- G. ҳисоб сиёсатини аниқлаш ва унинг асосий вазифаларини тушунтириш.

3.2 бўлинма: МХҲС / IAS 1 «Молиявий ҳисоботни тақдим этиш»нинг талабларига мувофиқ молиявий ҳисоботнинг формати

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

- A. МХҲС бўйича молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот форматини тавсифлаш;
- B. айланмадаги ва айланмадан ташқари активлар ҳамда узоқ муддатли ва қисқа муддатли мажбуриятлар ўртасидаги фарқни тушунтириш;
- C. молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда хусусий капитални компонентларга бўлиш заруратини тушунтириш;
- D. молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот билан бухгалтерия тенгламаси ўртасидаги боғланишни тушунтириш;
- E. даромадларни ва харажатларни гуруҳлашнинг эҳтимолий вариантларини ҳисобга олган ҳолда, МХҲСга кўра фойда ва зарарлар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот шаклини баён этиш;
- F. фойда ва зарарлар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда алоҳида кўрсатилиши лозим бўлган даромадлар ва харажатларнинг зарурий моддаларини санаб ўтиш;

G. фойда ва зарарлар ҳамда бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот, молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот ва капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни тушунтириш;

H. хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот форматини тавсифлаш ва унинг имтиҳон дастурига киритилган компонентларини санаб ўтиш;

I. молиявий ҳисоботни тайёрлаш контекстида муҳимлик тушунчасини тушунтириш;

J. молиявий ҳисоботдаги ёритишларнинг асосий компонентларини санаб ўтиш.

3.3 бўлинма: Айланма-қолдиқ қайдномасини тайёрлаш ва таҳлил қилиш

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. бош китобнинг сўғатларидан айланма-қолдиқ қайдномасини тайёрлаш;

B. замонавий ҳисобда аниқлаштириш жараёнидаги сўғатнинг пайдо бўлиши сабабларини тушунтириш ва аниқлаштириш жараёнидаги сўғатнинг қолдиғини нолга айлантириш бўйича ўтказмаларни қайд этиш;

C. иккиёқлама ёзувга оид хатоларнинг турли шакллари аниқлаш;

D. бухгалтерия хатоларининг ва уларни тузатишнинг давр учун фойдага таъсирини тушунтириш;

E. ҳисоботдаги дебитор қарздорлик суммасини тасдиқлаш учун харидорлар билан солиштирмаларни тайёрлаш ва фойдага таъсирини баҳолаган ҳолда аниқланган хатоларни тузатиш;

F. ҳисоботдаги кредитор қарздорлик суммасини тасдиқлаш мақсадида етказиб берувчилар билан солиштирмаларни тайёрлаш ва фойдага таъсирини баҳолаган ҳолда аниқланган хатоларни тузатиш;

G. ҳисоботдаги пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари суммасини тасдиқлаш учун банк билан солиштирмани тайёрлаш ва фойдага таъсирини баҳолаган ҳолда аниқланган хатоларни тузатиш;

H. айланма-қолдиқ қайдномасидаги ҳисобланмалар ва берилган бўнақлар бўйича тузатишлар киритиш заруриятини тушунтириш.

3.4 бўлинма: Ҳисобот даврини ёпиш жараёни

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. барча текширувлар тугаганидан сўнг бош китоб сўғатларини ёпишни амалга ошириш;

B. айланма-қолдиқ қайдномасининг маълумотлари асосида компания ёки якка тартибдаги тадбиркор учун фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботни, молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботни, капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботни тайёрлаш;

С. даврни ёпишга оид асосий тузатишларни амалга ошириш: ҳисобланмалар/берилган бўнақлар (шу жумладан, жорий солиқни ва мол-мулк солиғини ҳисоблаш), амортизацияни ҳисоблаш, захираларнинг чиқувчи қолдиғига тузатиш киритиш, дебиторлик қарзининг қадрсизланиши бўйича резервни ҳисоблаш ва имтиҳон дастурига киритилган бошқа акс эттирилмаган ҳодисалар;

D. ҳисобот давридан кейинги ҳодисаларнинг ҳисоботга таъсирини инобатга олган ҳолда молиявий ҳисоботни тайёрлашнинг вақтга боғлиқ жиҳатини баён этиш;

E. ҳисобот даври тугаганидан кейин тузатиш киритувчи ва тузатиш киритмайдиган ҳодисаларни аниқлаш;

F. имтиҳон дастурига киритилган одатдаги ҳодисаларни ҳисобот даври тугаганидан сўнг тузатиш киритадиган ва тузатиш киритмайдиганларга ажратиш;

G. бевосита молиявий ҳисоботларни тайёрлаш билан бир қаторда ҳисоботга оид қўшимча ахборотни ёритиш заруриятини тушунтириш.

3.5 бўлинма: МҲХС / IAS 7 «Пул маблағларининг ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот» талабларига мувофиқ пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботни тайёрлаш

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. учта молиявий ҳисоботга қўшимча равишда алоҳида пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботнинг заруриятини тушунтириш;

B. фойда ва пул оқимларини фарқлаш;

C. МҲХС талабларига кўра пул маблағларининг ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботнинг иккала форматини тавсифлаш;

D. имтиҳон дастурига киритилган операцияларнинг пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботнинг тегишли категорияларига таъсирини аниқлаш;

E. берилган ахборот асосида операцион фаолиятдан пул оқимлари суммасини ҳисоблаб чиқариш;

F. берилган ахборот асосида инвестицион фаолиятдан пул оқимлари суммасини ҳисоблаб чиқариш;

G. берилган ахборот асосида молиявий фаолиятдан пул оқимлари суммасини ҳисоблаб чиқариш;

H. фойда ва зарарлар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот ва молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботлардан акциядорлик компанияси учун пул маблағларининг ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботни бевосита ва билвосита услуб билан тайёрлаш;

I. пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари таркибига қандай моддалар кириши мумкинлигини санаб ўтиш.

4-бўлим: Молиявий ҳисоботни тўлиқ бўлмаган ёзувлар асосида тиклаш

Ушбу бўлимни ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. тўлиқ бўлмаган ҳисоб ёзувлари асосида якка тартибдаги тадбиркор учун фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботни, молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботни, капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботни тайёрлаш;

B. тушумнинг, таннархнинг ва ялпи фойданинг, шунингдек, захираларнинг кирувчи ёки чиқувчи қолдиқлари ва давр учун захираларнинг харидлари ҳажмининг етишмаётган моддаларини излаш учун устама ва/ёки фойда нормаси формулаларини қўллаш;

C. сотувлар таннархини аналитик баҳолаш услубини захираларнинг кирувчи ва чиқувчи қолдиғи билан давр учун захиралар харидининг ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида қўллаш;

D. дебитор қарздорликнинг (олинган бўнақларнинг) давр учун динамикасидан ва харидорлардан олинган суммалардан давр учун даромадларни ҳисоблаш;

E. кредитор қарздорликнинг (берилган бўнақларнинг) давр учун динамикасидан ва етказиб берувчиларга тўланган суммалардан давр учун харажатларни ҳисоблаш;

F. ҳисобланмаларнинг (аккруалларнинг) давр учун динамикаси ва контрагентларга ёки контрагентлар томонидан тўланган суммалардан давр учун даромадларни ёки харажатларни ҳисоблаш;

G. харидорлар ва етказиб берувчилар билан солиштира маълумотлар асосида дебитор ёки кредитор қарздорлик катталигини ҳисоблаш;

H. банк билан солиштира маълумотлар асосида пул маблағлари баланси катталигини ҳисоблаш;

I. активлар, мажбуриятлар, даромадлар ва харажатларнинг ҳаракати асосида якка тартибдаги тадбиркор капиталидаги ўзгаришларни ҳисоблаш.

5-бўлим: Компаниялар гуруҳи учун ҳисоботни тайёрлаш тамойиллари

5.1 бўлинма: МҲҲС / IFRS 10 «Консолидациялашган молиявий ҳисобот» ва МҲҲС / IFRS 3 «Бизнес бирлашувлари» талабларига мувофиқ консолидациялашган ҳисоботни тайёрлаш асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. инвестициялар объектини шуъба компанияси сифатида таснифлаш учун зарур бўлган назорат мезонларини санаб ўтиш;

B. гудвил ва назорат кучига эга бўлмаган улушнинг тўлиқ ёки қисман ҳисобга олиш услубларини танлаш имконини берадиган шартларни ажрата олиш;

С. шўба компаниядаги назорат кучига эга улуш фақат бир вақтнинг ўзида харид қилинганида, шу жумладан, шўба компанияси жорий даврда харид қилинганида консолидациялашган фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисобот ва консолидациялашган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботни тайёрлаш;

Д. гудвилни ҳам қисман, ҳам тўлиқ услубда ҳисоблаш формуласини қўллаш ва тушунтириш (инвестициялар фақат пул маблағлари билан тўлиқ ва дарҳол тўланганда);

Е. гудвилнинг МҲХС / IAS 38 «Номоддий активлар» билан тартибга солинадиган бошқа номоддий активлардан фарқини тушунтириш;

Ғ. шўба компаниянинг харид қилиш санасидаги индивидуал соф активлари қийматини ҳаққоний қийматгача тузатиш (фақат амортизация қилинмайдиган актив, яъни ер мисолида);

Г. шўба компаниядаги назорат кучига эга бўлмаган улушни ҳам қисман, ҳам тўлиқ услубда ҳисоблаш формуласини қўллаш ва тушунтириш;

Н. консолидациялашган тақсимланмаган фойдани ҳисоблаш формуласини қўллаш ва тушунтириш;

И. гуруҳ ичида балансланган дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг пайдо бўлиши сабабини ва молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот учун зарур тузатишларни тушунтириш;

Ј. захираларнинг гуруҳ ичидаги савдосида реализация қилинмаган фойданинг пайдо бўлиши сабабини ва сотувлар йўналишини ҳисобга олган ҳолда молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот учун зарурий тузатишларни тушунтириш;

К. ички гуруҳ айланмаларининг пайдо бўлиши сабабини ва фойда ва зарарлар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот учун зарурий тузатишларни тушунтириш;

Л. захираларнинг гуруҳ ичидаги савдосида реализация қилинмаган фойданинг пайдо бўлиши сабабини ва сотувлар йўналишини ҳисобга олган ҳолда фойда ва зарарлар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот учун зарурий тузатишларни тушунтириш.

Изоҳ: ушбу бўлинмага шўба компанияси гудвилининг қадрсизланиши, шўба компаниянинг харид санасидаги соф активларини ҳаққоний қийматгача тузатишлар (5.1.Ғ-бандида кўрсатилганларидан ташқари) кирмайди. Бундан ташқари, шўба компаниядаги эгалик қилиш улушининг ўзгаришлари ва шўба компаниянинг чиқиб кетиши бўлинмадан олиб ташланган.

5.2 бўлинма: МҲХС / IAS 28 «Таъсир остидаги ташкилотларга ва қўшма корхоналарга инвестициялар» талабларига мувофиқ таъсир остидаги компанияларнинг улушли ҳисоби асослари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

А. аҳамиятли таъсир вазиятининг вужудга келиши ва инвестиция объектини таъсир остидаги компания сифатида таснифлаш учун зарур бўлган мезонларни санаб ўтиш;

B. келтирилган ахборот асосида назорат ва аҳамиятли таъсирни фарқлаш;

C. инвестор компаниянинг молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботи учун таъсир остидаги компанияга инвестицияларни улушли ҳисобга олиш тамойилини, жумладан таъсир остидаги компания йил давомида харид қилинганида, қўллаш ва тушунтириш;

D. инвестор компаниянинг фойда ва зарарлар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботи учун таъсир остидаги компанияга инвестицияларни улушли ҳисобга олиш тамойилини, жумладан таъсир остидаги компания йил давомида харид қилинганида, қўллаш ва тушунтириш.

Изоҳ: реализация қилинмаган фойда бўйича тузатишлар, таъсир остидаги компанияга инвестицияларнинг қадрсизланиши, таъсир остидаги компаниянинг харид санасидаги соф активларини ҳаққоний қийматгача тузатишлар ушбу бўлинмага кирмайди. Бундан ташқари, таъсир остидаги компанияга эгалик қилиш улушининг ўзгаришлари ва таъсир остидаги компаниянинг чиқиб кетиши бўлинмадан олиб ташланган.

6-бўлим: Молиявий ҳисоботнинг базавий таҳлили

6.1 бўлинма: Молиявий ҳисобот таҳлилининг мақсадлари, услублари ва чекловлари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. молиявий ҳисоботнинг базавий таҳлили мақсадлари ва услубларини тушунтириш;

B. коэффициентли таҳлилнинг асосий чекловларини тушунтириш.

6.2 бўлинма: Молиявий ҳисобот таҳлилининг асосий инструментлари

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. молиявий ҳисоботнинг горизонтал, вертикал ва коэффициентли таҳлилинини тушунтириш;

B. асосий молиявий коэффициентларни бир неча категорияларга (ликвидлик, рентабеллик, молиявий барқарорлик ва активлардан фойдаланиш самарадорлигига) таснифлаш;

C. жорий ва муддатли ликвидлик коэффициентлари формуласини қўллаш ҳамда умуман олганда ва таҳлил қилинаётган ташкилот ҳолатида уларнинг аҳамиятини тушунтириш;

D. компания ликвидлигига таъсир қилувчи молиявий омилларни тушунтириш;

E. соф фойда маржаси, операцион фойда маржаси ва ялпи фойда маржаси, киритилган капитал рентабеллиги ва хусусий капитал рентабеллиги коэффициентларининг формуласини қўллаш ҳамда умуман олганда ва таҳлил қилинаётган ташкилот ҳолатида уларнинг аҳамиятини тушунтириш;

F. компаниянинг рентабеллигига таъсир қилувчи молиявий омилларни тушунтириш;

G. молиявий дастак коэффициентларини ва фоизларни қоплаш коэффициенти формуласини қўллаш ва умуман олганда ҳамда таҳлил қилинаётган ташкилот ҳолатида уларнинг аҳамиятини тушунтириш;

H. компаниянинг молиявий барқарорлигига таъсир қилувчи молиявий омилларни тушунтириш;

I. айланмадан ташқари активларнинг айланувчанлиги (неча марта ҳисобида), дебитор қарздорлик айланувчанлиги (неча марта ва кунлар ҳисобида), кредитор қарздорлик айланувчанлиги (неча марта ва кунлар ҳисобида) ва умумий захираларнинг айланувчанлиги (неча марта ва кунлар ҳисобида) коэффициентлари формуласини қўллаш ҳамда умуман олганда ва таҳлил қилинаётган ташкилот ҳолатида уларнинг аҳамиятини тушунтириш;

J. компания активларини бошқариш самарадорлигига таъсир қилувчи молиявий омилларни тушунтириш.

7-бўлим: Математик кўникмалар

Ушбу бўлинмани ўзлаштиргандан сўнг талабалар қуйидагиларни бажара олишлари керак:

A. бир номаълумли чизиқли тенгламаларни ечиш;

B. бутун сонгача, шунингдек вергулдан кейин битта ёки иккита белгигача яхлитлаш усулларини қўллаш.